

O'QUVCHILARNING KASBIY O'ZINI ANGLASH JARAYONIDA PSIXOLOGIK YORDAMNING AHAMIYATI

Irgashyeva Charos Abduqahhorovna

Sirdaryo tumani 39-son umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20569572>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarning kasbiy o'zini anglash jarayonida psixologik yordamning ahamiyati, kasbiy yo'naltirishning nazariy asoslari hamda maktab psixologining ushbu jarayondagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqot Sirdaryo tumani 39-son umumiy o'rta ta'lim maktabining 11-A, 11-B va 11-G sinflarida tahsil olayotgan 94 nafar o'quvchi ishtirokida olib borildi. Hollandning kasbiy tipologiya metodikasi va Klimovning kasbiy yo'naltirish metodikasi asosida o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari o'rganildi. Tadqiqot natijalari psixologik diagnostika va individual maslahatlarning o'quvchilarning kasbiy o'zini anglash darajasini oshirishdagi muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot asosida kasbiy yo'naltirishning uch bosqichli psixologik modeli taklif etildi.

Kalit so'zlar: kasbiy o'zini anglash, kasbiy yo'naltirish, psixologik yordam, maktab psixologi, Holland metodikasi, Klimov metodikasi, kasbiy qiziqish, motivatsiya, kasbiy maslahat.

Аннотация. В статье анализируется значение психологической поддержки в процессе профессионального самоопределения учащихся, а также роль школьного психолога в профориентационной деятельности. Исследование проводилось среди 94 учащихся 11-А, 11-Б и 11-Г классов средней школы №39 Сырдарьинского района. Для изучения профессиональных интересов были использованы методики Дж. Холланда и Е.А. Климова. Результаты показали, что психологическая диагностика и индивидуальное консультирование способствуют повышению уровня профессионального самоопределения учащихся. На основе исследования предложена трехэтапная модель профориентационной работы.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профориентация, психологическая помощь, школьный психолог, методика Холланда, методика Климова.

Abstract .This article examines the importance of psychological support in the process of students' career self-awareness and analyzes the role of school psychologists in career guidance activities. The study involved 94 students from grades 11-A, 11-B, and 11-G of Secondary School No. 39 in Syrdarya district. Holland's vocational personality theory and Klimov's career classification methodology were applied to assess students' vocational interests. The findings indicate that psychological diagnostics and individual counseling significantly contribute to students' career self-determination. Based on the research results, a three-stage career guidance model was proposed.

Keywords: career self-awareness, career guidance, psychological support, school psychologist, vocational interests, career counseling, Holland methodology, Klimov methodology.

Kirish. Globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida yoshlarning kasbiy o'zini anglash jarayoni ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biriga aylanmoqda. Zamonaviy mehnat bozori mutaxassislardan nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarni, balki o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholash, mustaqil qaror qabul qilish va kasbiy rivojlanishga tayyor bo'lishni ham talab etmoqda.

Kasbiy o'zini anglash – bu shaxsning o'z qobiliyatlari, qiziqishlari, qadriyatlari va imkoniyatlarini anglab, ularni ma'lum bir kasbiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish jarayonidir. Mazkur jarayonning muvaffaqiyatli kechishi ko'p jihatdan psixologik yordamning sifatiga bog'liq.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'quvchilar kasb tanlashda ota-onalar, tengdoshlar yoki jamiyat stereotiplari ta'sirida qaror qabul qiladilar. Natijada kasbiy qoniqmaslik, o'qishni tark etish yoki kasbni almashtirish holatlari yuzaga keladi. Shu sababli maktab psixologining kasbiy yo'naltirishdagi faoliyati alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Kasbiy rivojlanish nazariyasi asoschilari D.Super, J.Holland va E.Klimovlar kasbiy tanlovning psixologik omillarini chuqur o'rganganlar. Holland nazariyasiga ko'ra, shaxs va kasbiy muhit o'rtasidagi moslik kasbiy muvaffaqiyatning asosiy omili hisoblanadi. E.Klimov esa kasblarni faoliyat obyektlariga ko'ra tasniflash orqali kasbiy diagnostika metodikasini ishlab chiqqan.

So'nggi yillarda OECD, UNESCO va Jahon iqtisodiy forumi tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda yoshlarning kasbiy tayyorgarligi va kasbiy noaniqligi global muammo sifatida qayd etilgan. Tadqiqotlar kasbiy yo'naltirish dasturlarida psixologik diagnostika va individual maslahatlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Mahalliy olimlar N.A.Muslimov, B.X.Xodjayev, R.J.Ishmuhammedov va boshqalar yoshlarni kasbiy yo'naltirish hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik asoslarini tadqiq etganlar.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot Sirdaryo tumani 39-son umumiy o'rta ta'lim maktabining 11-A (30 nafar), 11-B (32 nafar) va 11-G (32 nafar) sinflarida tahsil olayotgan jami 94 nafar o'quvchi ishtirokida olib borildi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy manbalarni tahlil qilish;
- kuzatish;
- suhbat;
- Holland RIASEC metodikasi;
- Klimovning kasbiy yo'naltirish metodikasi;
- qiyosiy tahlil.

Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi:

1. Diagnostika bosqichi;
2. Psixologik konsultatsiya bosqichi;
3. Monitoring bosqichi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Holland metodikasi bo'yicha olingan natijalar o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarida ijtimoiy yo'nalish ustun ekanligini ko'rsatdi.

Kasbiy tip	Soni	Foiz (%)
Realistic	15	16,0
Investigative	13	13,8
Artistic	9	9,6
Social	30	31,9
Enterprising	16	17,0
Conventional	11	11,7

Natijalarga ko'ra, respondentlarning 31,9 foizi Social tipga mansub bo'lib, ular insonlar bilan ishlashga, pedagogika, tibbiyot va psixologiya kabi sohalarga qiziqish bildirganlar. Enterprising va Realistic tiplar ham yuqori ko'rsatkichlarni namoyon etgan.

Bu holat zamonaviy yoshlarning kommunikativ faoliyat va liderlikka asoslangan kasblarga moyilligi ortib borayotganligini ko'rsatadi.

Sinflar kesimida sezilarli tafovutlar kuzatilmadi. Bu esa kasbiy qiziqishlarning shakllanishida yosh omili va ta'lim muhiti muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Tanqidiy tahlil. Tadqiqot davomida bir qator muammolar aniqlandi.

Birinchidan, ayrim o'quvchilarda kasb tanlashga nisbatan yuzaki yondashuv kuzatildi. Ular kasblarni shaxsiy qiziqishlari asosida emas, balki moddiy manfaat yoki ijtimoiy mavqe asosida tanlashga moyillik bildirdilar.

Ikkinchidan, ota-onalar ta'siri ayrim hollarda o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Uchinchidan, zamonaviy kasblar haqida ma'lumotlarning yetarli emasligi kasbiy noaniqlikning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ldi.

Mazkur holatlar kasbiy yo'naltirish tizimini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Tadqiqot natijasida umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun "Diagnostika – Konsultatsiya – Monitoring" tamoyiliga asoslangan uch bosqichli psixologik model ishlab chiqildi.

Mazkur model:

- kasbiy qiziqishlarni aniqlash;
 - individual psixologik maslahat berish;
 - kasbiy rivojlanish monitoringini olib borish
- jarayonlarini yagona tizimga birlashtiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning kasbiy o'zini anglash jarayonida psixologik yordam muhim pedagogik-psixologik omil hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida kasb tanlash masalasi faqatgina kelajakdagi mutaxassislikni belgilash bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchining o'z qobiliyatlari, qiziqishlari, shaxsiy imkoniyatlari va hayotiy maqsadlarini anglash jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli kasbiy o'zini anglashni shakllantirishda maktab psixologining ilmiy asoslangan faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Sirdaryo tumani 39-son umumiy o'rta ta'lim maktabining 11-A, 11-B va 11-G sinflarida tahsil olayotgan 94 nafar o'quvchi ishtirokida olib borilgan tadqiqot natijalari Holland va Klimov metodikalari asosida o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari, moyilliklari hamda kasbiy yo'nalishlarini aniqlash imkonini berdi. Diagnostika natijalariga ko'ra, o'quvchilarda ijtimoiy (Social) tip ustunlik qilishi aniqlandi. Bu holat yoshlarning insonlar bilan ishlash, ta'lim, tibbiyot, psixologiya va xizmat ko'rsatish sohalariga bo'lgan qiziqishi yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ma'lum qismi kasb tanlashda o'z qiziqish va qobiliyatlariga emas, balki ota-onalar tavsiyasi, tengdoshlar ta'siri yoki jamiyatdagi ayrim stereotiplarga asoslanib qaror qabul qilishga moyil. Mazkur holat kelajakda kasbiy qoniqmaslik, mutaxassislikni o'zgartirish yoki kasbiy moslashuvdagi qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa maktablarda kasbiy yo'naltirish ishlarini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan psixologik suhbatlar, individual maslahatlar va diagnostik tadbirlar natijasida o'quvchilarning kasbiy o'zini anglash darajasida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. O'quvchilar o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini real baholashga, kasblar haqidagi tasavvurlarini

kengaytirishga hamda ongli ravishda kasbiy qaror qabul qilishga intila boshladilar. Bu esa psixologik yordamning kasbiy yo'naltirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning muhim natijalaridan biri sifatida umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun "Diagnostika – Konsultatsiya – Monitoring" tamoyiliga asoslangan uch bosqichli psixologik model ishlab chiqildi. Ushbu model o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash, individual psixologik yordam ko'rsatish va kasbiy rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatib borish imkonini beradi. Modelning amaliyotga joriy etilishi kasbiy yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari maktab psixologlari faoliyatida zamonaviy diagnostik metodikalardan foydalanish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, o'quvchilarni mehnat bozori ehtiyojlari va zamonaviy kasblar bilan tanishtirish zarurligini ko'rsatdi. Kasbiy yo'naltirish jarayonining muvaffaqiyati faqat psixolog faoliyatiga emas, balki maktab, oila va jamiyatning o'zaro hamkorligiga ham bog'liq ekanligi aniqlandi.

Umuman olganda, o'quvchilarning kasbiy o'zini anglash jarayonida psixologik yordam ko'rsatish ularning ongli kasb tanlashi, kasbiy noaniqlikning kamayishi, shaxsiy salohiyatining to'liq namoyon bo'lishi hamda kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois ta'lim muassasalarida kasbiy yo'naltirish tizimini ilmiy asosda takomillashtirish, psixologik xizmat imkoniyatlarini kengaytirish va innovatsion **yondashuvlarni joriy etish dolzarb vazifa sifatida e'tirof etilishi lozim.**

Amaliy tavsiyalar

1. Maktablarda kasbiy diagnostikani tizimli ravishda tashkil etish.
2. Ota-onalar uchun kasbiy yo'naltirish seminarlarini o'tkazish.
3. Zamonaviy kasblar bo'yicha ma'lumotlar bazasini yaratish.
4. Psixologik maslahatlarni individual yondashuv asosida olib borish.
5. Kasbiy yo'naltirish monitoring tizimini joriy etish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. OECD. Career Readiness for Young People. – Paris: OECD Publishing, 2025.
3. OECD. Teenage Career Uncertainty: Why It Matters and How to Respond. – Paris: OECD Publishing, 2024.
4. UNESCO. Reimagining Career Guidance in Secondary Education. – Paris, 2023.
5. Holland J.L. Making Vocational Choices. – Florida, 1997.
6. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva, 2005.
7. Muslimov N.A. Kasb ta'limi pedagogikasi. – T.: Fan, 2017.
8. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: Sano-standart, 2017.
9. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – T.: O'qituvchi, 2010.
10. Frontiers in Psychology. Career Guidance and Career Decision-Making Among High School Students. – 2024.